e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi
Journal of Oriental Scıentific Research (JOSR) www.esarkiyat.com ISSN: 1308-9633

JOSR Nisan-2017 Cilt:9 Sayı:1 (17) (s. 471-486) *JOSR* April-2017 Volume:9 Issue:1 (17)

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN FIRILDAKLARI YAHUT TARİH-İ MÂTEM

Oktay BOZAN*

Öz

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirleri ve iktidar yılları ile 31 Mart Olayı'nın mahiyeti yıllardır akademisyenler ve siyasiler tarafından tartışılmakta ve birbirine taban tabana zıt fikirler ortaya konmaktadır. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarının daha iyi anlaşılması için dönemin kaynakları hiç şüphesiz en önemli kaynaklardır. Bu kapsamda ismi tespit edilemeyen bir kişi tarafından "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları Yahut Tarih-i Mâtem*" adlı eser kaleme alınmıştır. Bu eser, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908-1912 yılları arasındaki iktidar yıllarını ele alan muhalif bir söyleme sahiptir. Bu nedenle yayınlayacağımız bu çalışma söz konusu hususlarda farklı değerlendirmelere katkı sağlayacaktır. Bu eser içerdiği konular ve yaklaşım biçimi açısından önemli bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 31 Mart Olayı, II. Meşrutiyet, Hürriyet.

TRICKS OF COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS OR SADNESS YEARS

Abstract

The ideas of the Committee of Union and Progress and the years of power and the nature of the 31 March Event have been discussed by academics and politicians for years and they have presented contradicting ideas. For this reason, the resources of the period are undoubtedly the most important sources for the better understanding of the years of power of the Committee of Union and Progress. In this context, a person whose name cannot be determined has received a work entitled "Tricksters of the Committee of Union and Progress or Mourning Period". This work has an oppositional discourse that addresses the years of power of the Committee of Union and Progress between 1908 and 1912. For this reason, this study will contribute to different evaluations on the subject matter. This work is an important source in terms of the subjects and the way of approach.

Keywords: Sultan II. Abdülhamit, the Committee of Union and Progress, 31 March Incident, 2nd. Constitution, Liberty.

Giriş

Osmanlı siyasi tarihinde 23 (10) Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanı önemli bir kırılma noktasıdır. Bununla beraber yakın tarihimizde II. Meşrutiyet olarak anılan dönem (1908-1918) Türk siyasi tarihi açısından çok önemli gelişmelere sahne olmuş bir

Makale gönderim tarihi: 01.03.2017, kabul tarihi: 15.04.2017.
* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Bölümü, oktaybozan210@gmail.com

dönemdir. II. Abdülhamit ile özdeşleşen "*istibdad"* rejimi tasfiye edilmeye başlanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülüğünde muhalif çevreler bu tarihi, yüzyıllardır çekilen dertlerin, özlemlerin ve umutların başlangıcı kabul etmiştir[1]. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine gösterilen bu sevinç bir süre sonra hayal kırıklığına dönüşecektir. Zira İttihat ve Terakki'yi destekleyen Rumların ve Ermenilerin asıl amacı II. Abdülhamit dönemine nazaran daha yaşanılabilir bir ülke tesis etmek değildi. Bunlar Meşrutiyeti kendi hedeflerine varmak için bir süreç ve bir basamak olarak görmüşlerdi. Nitekim Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı idaresinde ve parlamentosunda yer alacak bürokrat ve milletvekilleri ayrılıkçı emellere hizmet edecek ve hatta bazıları komitacıların başına geçerek Osmanlı Devleti'ne karşı silahlı mücadele verecektir. Bu açıdan II. Meşrutiyet bir yönüyle bir turnosal kâğıdı işlevi görmüştür. Kimin hangi amaçla Sultan II. Abdülhamit'i düşürmek istediği açıkça görülecektir. Bu arada iyi niyetle mücadele eden ve geniş tabanlı bir muhalefetin içinde yer alan samimi unsurlar bir süre sonra oyuna geldiklerini fark edeceklerdir. Ancak o zaman da İttihat ve Terakki diktatoryasından kurtulamayacaklardır.

II. Meşrutiyet'in ilanında etkin bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun en önemli siyasi gücü haline geldi. Ancak başlangıçta iktidara hâkim değildi. Meşrutiyet taraftarlarının bir kısmı da İttihatçılara muhalifti. Oysa İttihatçıların kendilerinden başka muhalife tahammülleri yoktu. Nitekim Ahmet Bedevî Kuran'ın aşağıda aktaracağı hadise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tekelciliğini ve her şeyi kendi elinde toplamak istediğini göstermesi bakımından önemlidir: "*Prens Sabahattin'in Teşebbüs-i şahsî ve âdem-i merkeziyet adlı cemiyetinin kâtibi Fazıl Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından az sonra İzmir'e geldiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden Dr. Nazım Bey ona " Bu memlekette İttihat ve Terakki'den başka hiçbir cemiyet yaşayamaz. Buraya niçin geldiğinizi biliyorum. Sizi tanımamış olsam başka türlü yapardım. Size tavsiyem ilk vapurla İzmir'i terk etmenizdir*" demiştir[2].

İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında yapılan bu eleştirilere belki onlarca eserden kaynak gösterip iddiaları dillendirmek mümkündür. Ancak bu çalışmamızdaki amacımız, risaledeki iddiaları kanıtlamak veya çürütmek değildir. Sadece bu konuda II. Meşrutiyet dönemindeki çalışmalarıyla önemli bir yer tutan Tarık Zafer Tunaya'nın değerlendirmesine yer vermekle yetineceğiz. Nitekim demokrasi ve özgürlük teziyle ortaya atılan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin neden demokrasiye ve özgürlüğe karşı bir tutum takındığı hakkında Tarık Zafer Tunaya'nın tespitleri şöyledir:

Bir vakitlerin kurtarıcı partisi bizzat yıktığı II. Abdülhamit istibdadından daha beterini getirmiş, memleketi birkaç kişinin keyfi idaresi altında inletmiştir. Hürriyeti getirmiş olması bir partiye hudutsuz kuvvet verebilir miydi, her şeyi yaptırabilir mi? Muhalefet, bu soruya kesin cevap vermiş, böyle bir teşekkülün zâlim, müstebit ve siyâsî ahlâktan mahrum olduğunu tekrar tekrar ilân etmiştir: Kurtarıcılık, İstibdadı meşru gösteremezdi. İttihat ve Terakki, müspet işler başarmamış sayılamaz. Ne var ki bunları bir

[1] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, I, s. 35.
[2] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK, Ankara 1991, Cilt: I, Kısım: II, s. 82.

hürriyetsizlik iklimi içinde ve tedhiş metodlarına başvurarak yapmıştır. Bu tutumudur ki İttihat ve Terakki hakkında affedilmez bir değer hükmü verilmesine sebep olmuştur[3].

Avrupa'nın büyük bir savaşa doğru sürüklendiği bu dönemde İttihat ve Terakki liderleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü önleyebileceğini zannediyorlardı. Ama olaylar aksi yönde gelişti. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Ardından Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını açıkladı. Girit Meclisi de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Yunanistan'a bağlanma kararı aldı. O dönemin karmaşa ortamı içinde muhalefet de siyasi partiler oluşturunca taraflar arasındaki sürtüşmeler arttı.

Bu arada yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti, mecliste ezici bir çoğunluk elde etti. Cemiyet, artık devlet işlerine de el atmaya başlamıştı. Cemiyet'in bu tutumu Sadrazam Kamil Paşa'yı endişelendiriyordu. 13 Şubat 1909'da Kamil Paşa meclisten aldığı güvensizlik oyu üzerine istifa etti. Bunun üzerine Sadaret'e Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Bundan sonra iktidar-muhalefet ilişkileri iyice sertleşti. İttihat ve Terakki, devlet kadrolarında tasfiye yapmaya başladı. II. Abdülhamit döneminde ikbal kapısında olan birçok kişi memuriyetten çıkarıldı. Sürecin ürettiği mağdurlar "*Fedakârân-ı Millet Cemiyeti*" çatısı altında toplandılar. İşten çıkarılanların yerine İttihatçıların adamlarının getirilmesi ise kayırmacılık yapıldığı dedikodularıyla karşılandı. Bu tasfiyeler gayrimemnunların çoğalmasında ve İttihat ve Terakki muhaliflerinin ortaya çıkışında belirleyici oldu[4].

Bir taraftan İttihat ve Terakki yöneticilerinin yaşam tarzına ve şeriattan sapma tutumuna bu tepkiler gösterilirken diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin ülkeyi yönetme biçimine muhalif basın tarafından da itirazlar yapılmaktaydı. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Mevlanazade Rıfat'ın yayınladığı "*Serbestî"* gazetesinin başına geçen Hasan Fehmi, yazılarında İttihat ve Terakki'nin diktatörlüğünü sert bir dille eleştiriyordu. İttihatçılar, Hasan Fehmi'yi susturmak için gazeteye tehdit mektupları gönderdiler. Ancak Hasan Fehmi yazılarına devam edince 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde vuruldu. 8 Nisan günü çıkan gazeteler İttihatçılara ateş püskürüyordu. Hasan Fehmi Bey'in başyazarlığını yaptığı Serbestî Gazetesi "*basın özgürlüğünün ilk kurbanı Hasan Fehmi Bey'in ruhuna fatiha*" başlığıyla çıkmıştı. Cenazenin kaldırılacağı gün büyük bir kalabalık vardı. Cenaze töreni İttihatçı muhaliflerinin bir gövde gösterisine dönüştü. İttihatçılara duyulan tepki cenazeyle iyice açığa çıktı[5].

Bu şekilde gayrimemnunların sayısı gittikçe artmakta ve toplum kutuplaşmakta idi. 10 Nisan Cumartesi günü bütün askerlere bir günlük emir okundu. Bunda askerlerin hocalarla görüşmemesi, din işlerinde Allah ile kul arasına girmeye kimsenin hakkı olmadığı belirtilmişti. Bu emir, bardağı taşıran son damla olmuştur. Zira 13 Nisan (31 Mart) sabahına doğru Taşkışla'daki IV. Avcı Taburu ayaklandı. Oysa bu taburlar

[3] Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980, s. 141.
[4] Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, Ankara 1986, C.II, s. 122-123.
[5] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, Ankara 1972, s. 48-51.

Selanik'ten İstanbul'a, *"nigahbân-ı hürriyet ve muhâfız-ı meşrutiyet*" olarak daha önce Rumeli'den İstanbul'a getirilmişti. Subayları yakalayıp hapsettikten sonra onbaşı ve çavuşların komutasında Ayasofya istikametinde yürüyüşe geçti. Yürüyüş parolası "*Şeriat isteriz*" idi. Tabur yöneticileri öteki askeri birliklere de haberler uçurarak onları Ayasofya'da Mebuslar Meclisi'nin önünde toplantıya çağırdılar[6]. Medrese öğrencileri de bunlara destek verdi. Bu kargaşa nasıl hazırlandı? Medrese öğrencileri ile askerler arasında kim aracılık etti? Bu noktalar karanlıkta kalmıştır. Ancak genel olarak dini yasalara gereği gibi uyulmadığından yakınılmaktaydı[7].

Bu durumdan hareketle Avcı Taburları, Selanik'ten İstanbul'a getirtilirken onlara anlayabilecekleri dil ve üslupla propaganda yapıldığı anlaşılmaktadır. Hoca Rasim Efendi'nin ayaklanma günü konuştuğu bir Avcı Taburu eri, neden şeriat istediklerini ve bununla neyi kastettiklerini şöyle izah etmektedir: "*Bizim bildiğimiz şeriat, kısasa kısas emreder, hırsızın elini keser, sarhoşu döver. Hâlbuki asıl sarhoşlar bizim zabitlerdir. Onlar gece gündüz, kokonalar kollarında gezerler. Bizi Selanik'ten getirirken "Kanun-ı Esasi, Kur'an; meşrutiyet şeriat demektir. Sizi İstanbul'a meşrutiyeti muhafaza ve mürtedler başkaldırırsa tepelemek için getiriyoruz" demişlerdi. Hani şeriat? Herifler bizi mürted yapmağa çalışıyorlar. Askerin namazı talimdir diye bize namaz kıldırmıyorlar, gusül ettirmiyorlar…*"[8].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyetin ve hürriyetin muhafızı olarak getirdikleri Avcı Taburları'nın isyan etmesinde askerlerin başlarındaki zabitlerin tutumun etkili olduğunu Sultan II. Abdülhamit de dile getirmiştir: "*Rumeli'den kendilerinin getirmiş oldukları askerler, kendi aleyhlerinde kıyam etmişler. Herifleri namazdan, niyazdan mahrum eylediler. Tazyik ettiler, isyan ettirdiler*". İstanbul'daki isyan, Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki merkezine İsmail Canbolat tarafından "*Meşrutiyet Mahvoldu*" şeklinde bildirildi[9].

Bunun üzerine Selanik'te hazırlanan Hareket Ordusu birlikleri III. Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa komutasında 23 Nisan günü İstanbul'a girmeye başladı. "*Hareket Ordusu*" adı verilen bu kuvvet içinde muntazam kuvvetler küçük bir azınlıktı. Çoğunluğu Sırp, Bulgar, Yunan, Makedon, Arnavut çeteleriyle sözde gönüllüler teşkil etmekteydi[10]. Bu süreçte Mahmut Şevket Paşa, örfi idare (sıkıyönetim) ilan etmiş, İstanbul'a hâkim olmuş, çok sayıda insan öldürülmüş, Balkan çetecileri de Yıldız Sarayı'nın emsalsiz zenginliklerini yağmalamıştır[11].

Hareket Ordusu'nun duruma hâkim olmasından sonra Meclis-i Mebusan, 27 Nisan 1909'daki oturumunda Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve Veliaht Mehmet

[6] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1999, C.IX, s. 85.
[7] P. İmbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri -Türkiye'nin Meseleleri*, Havass Yayınları, İstanbul 1981, s.196.
[8] Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedid Neşriyat, Ankara 1992, s. 86-87.
[9] Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 2014, s. 85.
[10] Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1967, C.XII, s. 196-197; Mustafa İslamoğlu, *İttihad-ı Muhammediye Hareketi*, Denge Yayınları, İstanbul 1997, s. 82-83.
[11] Mustafa Müftüoğlu, *Üç Beyinsiz Kafa*, Risale Yayınları, İstanbul 1994, s. 78.

Reşad'ın padişah olmasına karar verdi. Oysa Harekât Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'a girmeden Sultan II. Abdülhamit'e gönderdiği telgraflarda amaçlarının bir takım asileri te'dip etmek olduğu, kesinlikle emrindeki ordunun Abdülhamit'i tahtından indirmek gibi bir niyetlerinin olmadığını ve Üçüncü Ordu'nun Sultan Abdülhamit'i tahttan indireceği yönündeki iddiaların bir bühtân-ı azîme olduğunu vurgulamıştır[12]. Hiç şüphesiz Mahmut Şevket Paşa'nın bu tutumunun II. Abdülhamit'i Selanik'ten gelen orduya karşı harekete geçmekten alıkoymak için yapılmış siyasi bir hamle ve taktik olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu arada II. Abdülhamit tahttan indirilirken hazırlanan fetvada dolaylı olarak isyandan sorumlu tutulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, onu halk nazarında suçlu göstermek ve tahttan indirme hadisesini böyle bir sebebe bağlamak istiyordu. Esas itibarıyla sonraki gelişmelerden, II. Abdülhamit'in olaylarla hiçbir ilişkisinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Zira ayaklanma dini heyecanla genişlemiş olsa bile ana sebepleri itibarıyla sosyal ve siyasi rahatsızlıklara dayanmaktaydı[13].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarında dört seçim yapılmıştır. 1908, 1912, 1914, 1919. Ayrıca 1911 ara seçimi de sonuçları bakımından üzerinde durulacak bir niteliktedir. 1908 Kasım ayında yapılan seçimde İttihat ve Terakki Cemiyeti en örgütlü ve rakipsiz bir fırka olduğundan Mebusan Meclisi'nin büyük çoğunluğunu elde etmiştir. Nitekim üç yıl sonra, 1911 Kasım ayında İstanbul'da yapılan ara seçimler parlamento içinde İttihat ve Terakki'nın zayıfladığını göstermektedir. Bu seçimlerde kurulalı bir ay kadar olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı, seçimi bir oy farkla İttihat ve Terakki adayına karşı kazanmıştır. Ancak daha güçlü bir çoğunluk elde etmek isteyen İttihatçılar, Meclis-i Mebusan'ı fesh ederek 1912'de yeni bir genel seçim yapılmasını sağlamışlardır. "*Sopalı ve dayaklı bir seçim*" olarak adlandırılan bu seçim sonunda gayet az bir muhalif mebus Meclis'e girebilmiştir. Fakat İttihat ve Terakki, sadece birkaç ay çalışabilmiş olan Mebusan Meclisi'ni bir kez daha fesh ettirmiştir.

1908-1912 yılları arasında 11 hükümet değişmiştir: Mehmet Sait Paşa, Kamil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Tevfik Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, İbrahim Hakkı Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa (2. Kez), Mehmet Sait Paşa (2. Kez), Mehmet Sait Paşa (3. Kez), Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Kamil Paşa (2. Kez)[14]. Bu dört yıl içerisinde iktidarın bu kadar çok el değiştirmesi hiç şüphesiz içeride ve dışarda meydana gelen bir takım önemli hadiselerin yansımalarıdır. Uzun yıllar boyunca Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı mücadele veren ve 23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile iktidarı büyük ölçüde ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarları büyük hayal kırıklılarına neden olmuş ve Cemiyet, muhalifleri tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.

Çalışma konusu yaptığımız "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları Yahut Tarih-i Mâtem*" adlı eser (risale), adından da anlaşılacağı üzere, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve onun etkin olduğu hükümetlerin icraatlarını kıyasıya eleştirmektedir. Bu

[12] Ali Cevat, *a.g.e,* s. 93.
[13] Feroz Ahmed, "İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri, 1908-1914*", 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında Türkler, Ermeniler, Kürtler*, Haz: Ersal Yavi, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2003, 72-73.
[14] Tunaya, *a.g.e,* s. 38-38.

eser, 1328 (1912/1913) tarihinde İstanbul Babıali Caddesi'nde bulunan Arşak Garoyan Matbaası'nda basılmıştır. Eseri yazan kişinin adı M. Z. harfleriyle rumuzlu bir şekilde verildiğinden, yazarın adı tam olarak tespit edilememiştir. Bundan hareketle Sultan II. Abdülhamit'in "*sözde istibdadına*" karşı "*hürriyet*" sloganıyla ortaya çıkmış ve yapılan darbe ile iktidarı ele geçirmiş bir yönetim altında insanların, fikirlerini ifade etmek için kendilerini gizlemeleri çok manidardır. Eser 14 sayfadan oluşmaktadır. Eserin başında Namık Kemal'e ait bir beyit verildikten sonra konuya giriş yapılmıştır:

Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhâ-yı hürriyet

Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten[15]

Bu beyit ile zulümle, adaletsizlikle hürriyeti yok etmenin mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Bu risalede, II. Abdülhamit dönemi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalefet yılları, iktidara gelişi, 31 Mart Olayı'nın mahiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı yöneticilerinin partiyi nasıl kendi tekellerine aldıkları, söylemleri ile iktidara geldiklerinde nasıl çelişkiye düştükleri, devleti yönetme konusunda nasıl bir idare tarzı benimsedikleri ve bunun yankıları özgün ve aykırı bir dille ifade edilmiştir. Dönemin aydınlatılması noktasından önemli bir belge olduğunu düşündüğümüz bu risaleyi öncelikle Latinize edip, akabinde de sadeleştirerek değerlendireceğiz. Risalenin içerdiği konuların daha iyi anlaşılması için bazı dipnotlar verilecektir. Risalenin metni şöyledir:

Metnin Orjinali:

İttihâd ve Terakkî Cemiyeti, Çengelköyü'nde kâin bulunan tıbbıye-i askeriyenin matbah odunları üzerinde teşekkül ettiği zaman müessisleri bulunan ve mekteb-i mezkûrun münevverü'l-efkâr talebelerinden olan Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Kerim Sabati beylerle şerîk-i mücahitleri te'sisine muvaffak oldukları fırkanın azimkârâne sa'yıyle vatanı, milleti düşmüş olduğu varta-i mezâlimden kurtarmak hevesinde bulunmuşlar ve icrâ-yı faaliyet için memâlik-i ecnebiyyenin muhît-i serbestisine firara mecbûr olmuşlardı. Şu serbestiyet-i ef'âl, onların son derece çalışmasına müsâid olduğundan kalplerini her zaman tahrîş eden hürriyet-i mağsûbîyeyi yed-i istibdâddan kurtarıp millete iade etmek üzere çalışarak kendilerinde tesemmür eden bu hürriyetten milletin de istifadesi için türlü çarelere tevessül etmişler, muhalif birkaç zevât vasıtasıyla duvarlara beyannameler, ta'lîk gazeteler tevzi' suretiyle buna da nîm-i tertip muvaffak olmuşlardır.

Abdülhamid ise cemiyetin şu faaliyet-i şedîdesini kendi aleyhine birçok muzırratlar tevlîd edeceğini düşünerek zulümlerini, işkencelerini orduca teşdîd etmişti ki, tahammül-i kudret-i beşer haricine geldi. Birçok kimseler balık emini oluyor. Birçokları nefiy veya mahkûm ediliyorlar. Velhasıl pek çok hânümânlar mahv ve harap kılınıyor. Menâfi'-i şahsiyesini yalnız sarayından te'min edenler hâriç kalmadığı halde bütün millet muntazır-ı hürriyet bütün efrâd bâb-ı adaletin küşâdını bekliyorlardı. Nihâyet tahammüm-i hürriyet yavaş yavaş Rumeli askerlerinin dimâğlarına serpilmeğe başlayınca kıyâm eserleri baş

[15] Zulümle, adaletsizlikle hürriyeti yok etmek ne mümkün,
Çalış, anlama yeteneğini kaldır gücün yetiyorsa insanlıktan.

gösterdi. Bu hâl hükümdâr-ı müstebidin pusulasını şaşırttı. Kendi mevki-i saltanatını taht-ı te'mine alarak iâde-i hürriyete mecbur oldu.

Bu mecburiyet 10 Temmuz inkılâbını vücûda getirdi. Millet için yevm-i saâdet bugün oldu. Herkesin berât-ı hürriyeti 10 Temmuz günü yedlerine teslim kılınmıştı. Memleketi bir neşe, bir sürûr sehâbı istilâ eyledi. Otuz üç sene akîm kalan matbuât, serbest terânelerle tağannîye başlayarak her ağızdan yaşasın İttihâd Terakki avâzesi çıkıyordu. Vâ esefâ ki bu neşe, bu sürûr pek az zaman zarfında geriye munkalib oldu. Vatan yine kisve-i mâtem içine giriyordu…. Bu âlî fırkaya dâhil olan birtakım pespâye eşhâs bilmem nelerinde boncuk bulmuş gibi türlü türlü habâsetlere, denâetlere cür'et etmişler, cemiyetin nâm-ı kutsiyesini kendi menâfi-i şahsiyelerine âlet kılarak bir şirket-i inhisâriye tesîs etmişler. Yani herifler lord olmak hevesine düşmüşlerdi. Evvelâ tiyatroculukla ticaretlerine bedâ' ederek Niyazi, Enver kruvazörleri[16] sayesiyle ufacıktan bir mecrâ-yı servet teşkil ederek nef'-i şahsilerini takviyeye gayret etmişlerdir.

Bir zamanlar açlıktan imanı gevreyen gürûh-ı habbâzan Tokatlıyanlar da supe yapıyor. Küçük kulûbün bakara salonlarından bir kâğıda avuç dolusu paralar feda ediyor. Bîçâre milletin hukûku agûş-i rezâlete atılıyordu. Gözlerini hûn-ı teneffü' öyle bürümüş ki, karşılarında ağlayan efrâd-ı memlekete nazar-ı istihfâfla mukabele ediliyor. Şehrâh-ı servetini genişletmek için canavar gibi etraflarına saldırıyorlardı. Devr-i esbak ricâlleriden bazıları tehdit olunarak ellerindeki servetlere temellük arzu ediliyor. Hatta bu his o derece galeyana geliyor ki Sultan Hamid'in muhâfaza-i mevki ve saltanatı için biriktirmiş olduğu milyonlara mâlikiyet için çareler düşünülüyor.

Hal'-i tasavvurâtlarını mevki-i fiile koymak için efkâr-ı umûmiye padişah aleyhine çevriliyordu. Bu hâli anlayan matbuât, olanca kuvvetiyle fırka-i zâlime hakkında şiddete başlıyor, ahâlide ise bir hiss-i teneffür uyanıyordu. Hükümeti kendi âmâline hizmet ettiren cemiyet, zulmün şiddetini artırarak memlekette sahne-i mezâlim teşkiliyle ezâ rollerine başlıyordu. Evvelâ, bir takım isnâdâtla Fedâkâran-i Millet Cemiyeti[17] basıldı. Serbesti muharriri Hasan Fehmi Bey şiddet kalemine kurban edildi. Velhasıl memleketin tarîk-i terakkisine gayyâ-yı mezâlim kazılmağa başlandı. Bu zulümler, bu istibdâdlar hep

[16] Yazar, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Niyazi ve Enver adlarını taşıyacak olan iki kruvazörün satın alınabilmesi için para toplama işine girişmesine değinmektedir. Bu konuda bkz. Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 2014, s. 17; Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 151.

[17] Bu cemiyet, Sultan II. Abdülhamit döneminde çeşitli nedenlerle İmparatorluğun uzak bölgelerine sürgün edilen ve yurt dışına kaçan kişiler tarafından II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Ağustos ayında kurulmuştur. Bu kişiler, Sultan II. Abdülhamit'e olduğu gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de muhalif idi. Cemiyet'in yayın organı Hukuk-ı Umumiye gazetesidir. Merkezi İstanbul olan Cemiyet'in başkanı Avnullah el- Kâzımî'dir. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin, Şubat 1909'da yayımladıkları parti tüzüğüne göre amaçları şöyledir: Meşrutiyet rejimini ve meşrutiyetin esaslarını korumak, memleket uğruna maddi ve manevi fedakârlık yapmak, toplumsal ahlâkın güçlendirilmesi, eğitim, sanayi ve ticaretin ilerlemesi; okul, fabrika ve hisseli ortaklıklar kurulmasının sağlanması, cemiyete bağlı öğrencilerin eğitimine destek olunması, yoksul kişilere parasal destek sağlamak, siyasette hükûmet işlerine müdahale etmeksizin yeri gelince iktidarı desteklemek, yeri gelince muhalif olmak. Tunaya, *a.g.e*, s. 165-174; Bayur, *a.g.e*, s. 91; Sina Akşin, "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1974, Sayı: 1 Cilt: 29, s. 125-136.

*kendilerinin şiddet-i menfa*atlerinden nâşi idi. Nihayet onların hırsı otuz bir mart ihtilâlini husûle getirdi.

İşte şu vak'a müntesibin-i cemiyetin ekmeklerine bal çalmış oldu. Bu fırsatı fevt etmek istemeyen fedakârlar olanca kuvvetleriyle çalışıyorlardı. On bir gün temâdi eden zaman-ı buhrânda, İstanbul'da kulüpler yağma, matbaalar tahrip ediliyor; herkesin ellerinde birtakım eşyalar geziyor, kiminin yedinde Tanin matbaasından elde edilmiş hârîkzedagâna ait binlerce liralık banka çekleri mevcût bulunuyordu. İşte bu hâl, hukûk-ı milletin mahall-i hafâyasını göstermiş. Kendi seyyiât-ı idarelerinden muazzeb milletin şu galeyânı sırf irticâ' addedildi. Bilmiyorlardı millet hakîki bir meşrutiyetin hayranıdır. Yalnız bunu bilmeyip burunları doğrultusuna gidiyorlardı. İstanbul'daki iğtişâşın, avdet-i istibdâd için olduğu Rumeli âfâkına işâa ederek ordu hâl-i harekete getirildi. Önde Mahmut Şevket Paşa[18]*, ince uzun boyuyla mevcûden bir sürü zavallı halkı kardeşlerinin aleyhine sevk ediyorlar, düşünmüyorlar ki sürüyüp getirdikleri mücâhidler kardeşlerinin kanına susamış canavar değildir….Onlar Arnavut'dur, daima erkektir.*

Onlar iğfâlâtlarının hesabını soracaklardır. Lakin bunların hiç birisini bu zaman-ı fırsatta hatıra getirilecek şeylerden değildi. Yalnız hayâlât-ı menfûrelerini kuvveden fiile çıkarmak, yalnız makamlarını takviye etmek. Evet, yalnız bu düşünülüyor, nâil-i ikbâl zamanı dört gözle bekleniyordu. Nihayet Hareket Ordusu şu bîçâre Bizans'ın köhne surları önünde tecessüm etti. on bir Nisan sabahı idi. İstanbul ufku sehâb ile mestûr, bir taraftan hazin hazin öten kuşcağızların zemzeme-i hazînengîzi, diğer taraftan top hûnrîz sadâları, mavzerlerin açıklığı, teraneleri işitiliyor. Herkes korkuyor, hamileler nevnihâl saadetlerini kaybediyor. Acaba ne oluyor, acaba memlekete bir hasım-ı din tarafından tecâvüzü mü vâki' oluyor?

Hayır, hayır bu zavallı millet birkaç menfaatperestin iğfâlâtına kurban oluyor, yekdiğerlerine adû nazarıyla bakıyorlar. İşte bu da ara yerde şer' ü şerîfi alet eden, yani dinsizliği millet meyânına sokan fesâdcıların eser-i teşvik-i seyyiâtıdır. İşbu 31 Mart fedâileri bu maksadatkâr heriflerin tîğ-ı menfaatlerine hedef olmuştur. Abdülhamid 14 Nisan'da hal' edildi. Şems-i ikbâl, Saâdet-i Şeref sokağının zırhlı, renkli binâ-yı müstebidi üzerinde tulû' etti. Her bir emirler hakikate mübeddel oluyordu. İdare-i örfiye ilân edildi. Vak'a fâilleri diye birtakım bîçâreler i'dâm, birtakımları teczîye veya nefy kılındı. Görmüyorlar, düşünmüyorlar ki, asıl fâil kendileridir. İhtilâle sebebiyet veren, Yıldız'ı yağma eden, Fedâkârân Millet'i tahrip eden kendileri, hep kendileridir. O halde niçin millet böyle bir cemiyetin tîğ-ı nef'ine hedef olsun….niçin?

Bu da yetmezmiş gibi müntesibîn-i matbuâta zulümler, işkenceler icrâ ediliyor, gazeteler ta'tîl oluyor, her fenalık icra olunuyordu. Sedâ-yı Millet muharriri Ahmet Samim

[18] Mahmud Şevket Paşa (1856-1913) Osmanlı asker ve devlet adamıdır. 31 Mart Olayı'nın bastırılmasında ve Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde rol oynamıştır. 23 Ocak 1913-11 Haziran 1913 tarihleri arasında dört ay on dokuz gün sadrazamlık yapmış, 11 Haziran 1913 günü Beyazıt Meydanı'nda makam otomobilinin içindeyken uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür. Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa", DİA, Ankara 2003, XXVII, 384-386.

öldürüldü[19]*. Bu cinâyet herkeste âdem-i i'timâd husûlünü te'mîn etti. Bir hükümdarın istibdâdından uyanmış olan zavallı millet, ikinci devrin evvelkine rahmet okutan mezâlimini görünce hakîki bir meşrûtiyet devrinin vücûdunu arzu eyliyorlardı. Memlekette ümid-i terakki gide azalıyor. Bâb-ı menfaat yalnız İttihâd kulüpleri yardakçılarına küşâde bulunduruluyordu. Ehli olmayanlara büyük büyük memuriyetler tevdî' olunuyor, sâhib-i namus insanlar adl ve ihsân politikasının darbe-i müdhişesine hedef oluyor. Binlerce hânümânlar söndürülüyor, harâp oluyor.*

Bu zamanın sadrazamı ise Perapalas'ın oyun salonunda kırpık bıyık, baston yutmuş mösyölerle aslan gibi poker oynuyor, gönlünü eğlendiriyordu. Bir taraftan Türkiye Napolyon'u Şevket Paşa, cemiyet-i hafiye müntesibîni ve a'zâsı diyerek bir çok mücâhidleri Bekir Ağa'nın müdhiş zindanlarına sokuyor, sâlim işkenceleriyle teczîye kılıyordu… ki Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve muharrirînden Fuat Şükrü Bey'in yatak derûnunda muhtefî olduğu halde çıkarılıp Latif Şükrü Bey tarafından Meclis-i Millî'de vükelâ-yı millete arz edilen sopa kırıkları, ta kökünden sökülmüş tırnak parçaları bu mezâlimi ispata kâfidir[20]*. Velhasıl iğrenç idareleri o hale geldi ki vatan, Reval Mülâkâtı'nın*[21] *mukarrerât-ı meş'ûmesine maruz kalıp, inkısâma yüz tutuyordu. Roma Sefirliği'nden layık olmadığı makâm-ı muazzamı işgal eden Hakkı Paşa*[22]*, İtalya milletine kurbiyeti olmalıdır ki, bâb-ı vatanı onlara küşâde eyliyor. Derne'de, Bingazi'de, Trablus'taki asâkiri terhis ettiriyordu*[23]*.*

Hakkı Paşa'ya sorarız, acaba şu teslime yeltendiği memleket, pederleri merhûmdan miras mı kaldı? Eğer öyle ise pek hovarda bir şeymişler. Yok öyle değilse neden âherîn hukûkunu canavar, namusuz bir milletin agûşuna atıyorsunuz, "Hubbü'l-vatan mine'l-îmân" hadisini unuttunuz mu? ….Unuttunuzsa İslamiyet'in ulviyetini, vatanı için kum

[19] İttihat ve Terakki muhalifi bir gazete ve yazarı Ahmet Samim hakkında bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXX / 1, 2015, ss. 149-180.

[20] Enver Ziya Karal, İttihatçıların baskısına maruz kalan Rıza Nur, Lütfü Fikri ve Rıza Tevfik gibi kişilerin eleştirilerini İttihatçı-İtilafçı mücadelesi olarak değerlendirmekte bu kişileri Osmanlı Devleti'nin İtalya ve Arnavutluk ile mücadele ettiği bir dönemde vatan endişesi taşımayan ve asılsız iddialarla kamuoyunu iktidar aleyhine kışkırtan kişiler olarak takdim etmektedir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* C.IX, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1999, s. 154.

[21] Reval Görüşmeleri 9 Haziran 1908 tarihinde, günümüzde Estonya'nın başkenti olan Tallinn'de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola'nın yaptığı görüşmedir. Reval Görüşmeleri'nde Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki toprakları hakkında iki devletin politikası ele alınmıştır. Reval Görüşmeleri, Batı basınında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması olarak yorumlanmıştır. Karal, *a.g.e,* s. 26.

[22] Hakkı Paşa'nın Trablusgarb'ın elden çıkmasındaki ihmalleri bu dönemde ciddi bir şekilde eleştiri konusu olmuş ve Hakkı Paşa istifa etmek zorunda kalmıştır. İtalya'nın Trablusgarb ile ilgili emellerini bilen Sultan II. Abdülhamit bir takım siyasi tedbirlerle yetinmemiştir. Aynı zamanda Recep Paşa gibi muktedir kumandanları tayin etmiş ve Panislamizm politikası ile buradaki Senûsileri de silahlandırmıştır. Bu hal, Roma Elçiliği'nden Başvekilliğe getirilen Hakkı Paşa'nın dönemine kadar devam etmişti. Fakat Hakkı Paşa zamanında birtakım hatalar yapılmıştır. İtalya'nın Trablusgarb ile ilgili politikası ayan beyan ortada iken Hakkı Paşa, Trablusgarb valisini ve kumandanını vilayete ait işleri konuşmak maksadıyla İstanbul'a çağırmıştır. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, buradaki askerleri Yemen'e naklettirmiş, buna itiraz eden İbrahim Paşa'yı da görevden almıştır. Bu yetmezmiş gibi Trablusgarb'daki askerî mühimmat, iaşe ve eslihâ İstanbul'a nakledilmiştir. Böylece adeta bölge İtalyanlara teslim edilmiştir. Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Emel Yayınları, Ankara 1977, s. 398.

[23] Bölgedeki Osmanlı askerinin terhisi hakkında bkz. Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 171.

çöllerinde aç, bîilaç çalışan, ölen mücâhidleri görün, görün de onlardan ders-i ibret alınız. Vatan ne kadar muazzez bir şeymiş… Beri tarafta Maliye Nezâreti'ni işgal eden Selanikli Cavid Bey sine-i milletde dans ediyor, hazine-i milleti âmâl-i cemiyete küşâde kılıyor. Kifâyet etmezse istikrâz ediyor. Meblağ-ı müstakrazadan üçte biri dâhil-i hazine oluyor. Mütebâkisi kimsenin bilemediği gencîneye atılıyordu. Bunlar da tükenince alışıldı ya Nâzır Bey tarafından tekrar istikrâz akd edilmek üzere Avrupa'ya gidiliyor, bu sefer arkasına bakarak dönmeye mecbûr oluyordu[24].

İşte şu düyûn-ı cemiyetin her birerlerine birer muhassasât-ı millet, birer vâridât-ı memleket terk olunarak idare ediliyordu ki yavaş yavaş intifâ'-i memleket azalmağa başladı. Osmanlı kuvve-i mâliyesi zaafa dûçâr oldu. Bu suretle siyâset-i memleket mülevves bir hale getirildi. Her ne olursa olsun o zaman ricâlinin birisi sallamıyor. Hepsi menfaat-ı avâzeleriyle raksân, hepsi hukûk-ı milleti agûş-ı rezâlete atıyor. Hepsi, hepsi şahsının müstahdemi bulunuyordu. Gözlerini hûn-ı teneffu' öyle yürümüş ki karşısında inleyen milletin, inkisâma yüz gösteren memleketin hâl-i esef-pîrâsını göremiyorlardı. Hakkı Paşa kabinesi sükût etti, yerine Cüce Said Paşa'nın taht-ı riyâsetinde bir kabine geçti. Millet bu zamanda da ümit ettiği istifâdeyi göremedikten başka bütün bütün girdâb-ı siyâsetin a'mâk-ı hâfâyasına sürükleniyordu.

Talat ve Cavid Beyler orduya Siyonistlik sokmağa çalışıyorlar[25]*. Şu dinsizliği Osmanlılığın şân ve şerefî olan bir mahalle ilkâya teşebbüs eden fâillerin enzâr-ı milletine arzını arzu eden Zeki Bey*[26]*, tasavvurâtını icra etmeden Siroz fedâi çetesi azasından (Ahmet, Nazım) tarafından Makriköyü'nde Huban Sokağı'nda katlediliyor. Fâilleri nasılsa derdest olunup adliyeye teslim kılınarak esnâ-yı muhâkemede Şaban Efendi tarafından tekmîl foyalar meydana konuluyor. Zeki Bey merhûmun kaleme almış lâyıhası üzerinde kırâat ediliyordu.*

Bütün hâzirûn-ı İslâmiyye, mukaddes orduya sirâyet ettirmek istedikleri siyonistliğin fâillerine lanethân oluyorlardı. Millet, Zeki Bey'in hukûkunun adilâne muhâfazasını arzu etti ise de bu da neticesiz kaldı. Çünkü hey'et-i hâkime de onlardan idi. Her ümitler boşa çıktı. Meclis-i Milli'de ihrâz-ı ekseriyet eden, sâhib-i hamiyyet muhâlifler cemiyetin âmâlinin emr ve icrâsına mümânaat ettiklerinden Said Paşa tarafından bir 35. maddenin ta'dîli meselesi ortaya sürülerek vükelânın ısrarı üzerine meclis üç ayda tekrar intihâb icrasıyla ictimâ' olunmak üzere fesh oldu. Artık fırka refâh buldu. Çünkü her şey onların eline geçti. Kanûn-ı muvakkatler tanzim olundu.

[24] Hükümetin mali politikası ve borç para alınması hakkında bkz. Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 160.

[25] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başındakilerin bazılarının dinsiz, Mason, Siyonist oldukları bu dönemde kamuoyunda tartışılan konulardandır. Bkz. Karal, *a.g.e*, s. 11; Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 167.

[26] Zeki Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi yazılarıyla bilinen ve Duyun-ı Umûmiye İdaresinde çalışan bir yazardır. Karal, *a.g.e*, s. 147.

Koca Feylesof Rıza Tevfik Bey açıkta konferans verdiğinden dolayı haps olundu[27]*. Bir daha konferans verir hülyâsıyla tahlîyesi gecesi ictimâât men' olundu, her şey oldubitti. Ama en ziyâde güce giden, matbûâta karşı tecâvüzât idi. Gazetecilere ekmek kalmadı. Çünkü o da pençe-i istibdâda düştü. Gazetelerin imtiyâzı te'minât akçesine tâbi' tutuldu, intihâbâta başlanıldı. Bir kör döğüşüdür baş gösterdi. Her yerde zulüm, eziyet tezâyüd etti. Fırkaya muzâharet etmeyenlere dayak atıldı, kolu budu kırıldı ki felâketzedeler içinde üstâd muhterem Rıza Tevfik Bey dahi dâhildir. Bu raddede dediklerini icrâ ettiler. Meclis-i Millî'yi kendi mebûsları işgal etti. Halil Bey riyâsete geçti, her bir umûr bir günde tesviye olunuyordu. Çünkü kendilerine muhâlefet edecek bir iki kişiden başka kimse yoktur ki i'tirâz vâki' olsun.*

Arnavutluk'ta ufak tefek kıyâmlar yine başladı. Ateş-i ihtilâlin itfâsı için asker gönderdiler. Hepsi ehl-i kıyâmın fikirleriyle iştirâk etti. Zira onlar meşrûtiyet-i tammeye mâlik olmak istiyorlardı. Cemiyet, mukâvemet göstermek istiyorsa da hiçbir neticeye destres olamıyorlardı. Mevkiinin müşkülâtını gören Said Paşa kabinesi meclisten i'timâd reyini kazandıktan sonra istifâ ediyor… ki cemiyetin ani sükûtuna sebebiyet veriyor. Yeni kabine Gazi Muhtar Paşa tarafından teşekkül ederek idare-i örfiye lağv oluyor. Matbuâtın serbestîsi bahs olunuyor, herkes şen, herkes hândan bulunuyordu.

Meclis fesholdu. Bundan muğberr olan ana bir cemiyet, Selanik'te ilân-ı cumhûriyet etmek rezâletine kadar vardılar… Vardılar ama o vücutlarını yaladılar…. Yavrum cemiyet… Artık sizin bülöflerini millet yutmaz. Şu dört senelik zaman-ı ikbâlinizde milletin kalbine unutulmaz hâtıralar nakşettiniz. Geçen zaman bizim için tarih-i mâtem oldu. Rahat oturun da şu keşmekeş dâhiliye ve hariciyeden kurtulalım, yani daha doğrusu ıslâh-ı nefs ediniz. Görüyorsunuz ki Abdülhamid'in ricâlinin otuz üç senede kazanmış olduğu bir mevkiî, siz dört senede kazandınız. Eğer siz de onlar kadar bir zamana nâil olaydınız ümid eder demeğe Avrupalara teyyareleriniz, husûsî sefinelerinizle seyahat ederdiniz. Ey millet-i muazzama, şu dört senelik ahvâl-i dâhiliyemizi gözümüzün önüne getirelim de intihâbâtta mebuslarımızı, hukûkumuzu hakkıyla muhâfaza edecek zevâttan intihâb edelim.

Tahlil ve Değerlendirme

Öncelikle makalenin yazarının Sultan II. Abdülhamit ile ilgili bakışının olumlu olmadığı söylenebilir. Abdülhamit dönemi bir baskı ve zulüm dönemi olarak tanımlanmakta ve bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin böyle bir ortamda ortaya çıkışı haklı olarak değerlendirilmektedir. Yönetimin baskı ve takibi nedeniyle İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinin ülkeyi ederek Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı mücadelelerini sürdürdükleri vurgulanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş felsefesinin, Abdülhamit döneminin istibdadını yıkarak, gasp edilen hürriyetin halka iadesi üzerine inşa edildiği ifade edilmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu uğurda büyük gayretler sarf ederek büyük ölçüde hedeflerine ulaştığı belirtilmektedir. İttihat ve Terakki'nin çalışmalarından haber olan Abdülhamit'in, iktidarına muhalif gördüğü bu

[27] Rıza Tevfik Bey'in fikirleri hakkında bkz. Turhan Ada, "II. Meşrutiyet'in İlk Evresindeki Politik Etkinlikleriyle Rıza Tevfik", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 2012, Sayı: 82, ss. 151-174.

cemiyetin faaliyetlerini yakın takibe aldığı, bu kapsamda birçok kişiye baskı yaptırdığı, hapse mahkûm ettirdiği veya sürgün ettirdiği dile getirilmektedir. Ancak Abdülhamit'in kurduğu bu baskı idaresinin, hürriyet talebinin artmasına engel olamadığını, özellikle de Rumeli'deki askerlerin dimağındaki hürriyet fikrinin arttığı kaydedilir. Bu gelişmeler karşısında Abdülhamit'in tahtını korumak için meşrutiyeti kabul etmeğe mecbur kaldığı değerlendirilir.

II. Meşrutiyet'in yeniden ilanının tüm Osmanlı ülkesinde büyük bir sevinç meydana getirdiği, yıllardır sansüre uğrayan basının ise artık özgürleştiği belirtilmiştir. Yazarın da buraya kadar gelinen noktadan oldukça memnun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kısa bir süre sonra yıllardır özgürlük, eşitlik ve adalet kavramları üzerinden propaganda yaparak Abdülhamit dönemini "istibdad" olarak tanımlayan İttihatçıların, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kendisini destekleyenleri ve toplumu hayal kırıklığına uğrattığı ve yaptığı icraatlar ile Abdülhamit dönemine rahmet okuttuğu yazar tarafından dile getirilmiştir. Bu kapsamda cemiyetin önde gelenlerinin partiyi kendi çıkarlarına alet ederek kamu kaynaklarını sorumsuzca kullandıkları ve birtakım fenalıklara giriştikleri örneklerle ortaya konmuştur. Yıllardır hürriyet ve halk için mücadele eden cemiyet yöneticilerinin iktidardaki nüfuzları arttıkça servetlerine servet kattıkları, bu arada toplumu tahkir etmeye ve toplumun değer yargılarından uzaklaşarak alafranga bir hayat tarzını benimsemeye başladıkları vurgulanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile devlet içinde elde ettiği konumlarını daha da tahkim etmek isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan Abdülhamit'i tasfiye etmenin yollarını aramış ve kamuoyunu buna göre şekillendirmeye çalışmıştır. Bu durumu fark eden ahâli ve basın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına tepki göstermeye başlamıştır. Cemiyet, kendisine tepki gösteren çevreler ve muhalif basın üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Bu kapsamda Fedekârân-ı Millet Cemiyeti basılmış, Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi suikastla öldürülmüştür. Yazar, ülkenin böylece adım adım yeniden istibdad ve mezâlime sürüklendiğini ve bunun da bütün müsebbibinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinin yaptıkları olduğunu açıkça dile getirmiş ve hatta 31 Mart ihtilalinin asıl müsebbiblerinin de bunlar olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Yazar, bu değerlendirmesi ile geleneksel olarak 31 Mart Olayı'nın aslında "*medrese ruhunun mahsulü" ve "irticaî bir ayaklanma*" olduğu iddiasından tamamen farklı bir değerlendirme yapmıştır.

31 Mart Olayı'nın, Cemiyet'in ekmeğine yağ sürdüğü vurgulanır. İcraatlarına ve planlarına karşı meydana gelen toplumsal tepkiyi "*irticâ"* olarak değerlendiren İttihat ve Terakki idarecilerinin, bununla aslında hedef saptırmaya çalıştığını ima etmektedir. Bu arada 31 Mart Olayı ile İstanbul'un korkunç bir çatışma ve talan yaşadığı dile getirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zorbalıklarına karşı başlayan tepki, Cemiyet mensupları tarafından adeta "*avdet-i istibdâd*" olarak değerlendirilmiş ve Mahmut Şevket Paşa komutasında Rumeli'den İstanbul'a harekete geçirilen birliklere de bu yönde telkinlerde bulunulmuştur. Böylece İstanbul'daki vaziyeti tam olarak bilmeyen birtakım kontrolsüz gruplar, Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında İstanbul'a girmiştir. Yazar, Osmanlı Napolyonu (!) olarak vasıflandırdığı Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'a girişinin ahali

üzerinde korkunç bir etki oluşturduğunu vurgulamış ve adeta İstanbul'un başka bir dine mensup bir ordu tarafından işgali olarak değerlendirmiştir. Aslında Mahmut Şevket Paşa'yı İstanbul'a davet edenlerin asıl derdinin "*Hürriyet*" değil de kendi makamlarını korumak olduğunu iddia eder. Hareket Ordusu Kumandanlığı Mahmut Şevket Paşa'yı bir anda çok güçlü ve çok ünlü yapmıştır. Paşa'nın yüklendiği bu görevin kendisini bir bakıma diktatör kıldığı söylenmiştir.

Bu arada 31 Mart Olayı'nın, İttihatçıların işine yaradığı ve böylece İttihatçıların, Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirerek iktidarı tamamen ele geçirdikleri vurgulanır. 31 Mart Olayı'nda bu zavallı milletin bir kaç menfaatperestin çıkarlarına kurban edildiği dile getirilir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen bazı kişilerin, dinsizliği milletin arasına sokmaya çalıştığı belirtilir. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine dair herhangi bir fikir beyan etmeyen yazar, İstanbul'da ilan edilen idare-i örfiye ile birçok masumun idam edildiğini ve cezalandırıldığını vurgular. Bu süreçte ihtilale sebebiyet verenlerin, Yıldız Sarayı'nı yağmalayanların ve muhalifleri acımasızca sindirenlerin İttihatçılar olduğunu açıkça dile getirir.

Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile yönetimi tamamen kontrolüne alan Cemiyet, kendisine muhalif olan gazeteleri kapattırdı, her türlü fenalığı yapmaya başladı ve bu sırada Sedâ-yı Millet yazarı Ahmet Samim katledildi. Bu cinayet, halkın Cemiyet'e ve hükümete olan tepkisini daha da artırdı. Bu durum üzerine ahalide yeniden bir hürriyet arayışı doğdu. Zira İttihat ve Terakki iktidarı kendisine umut bağlayanları hayal kırıklığına uğratmıştı. Devlet kurumları adeta Cemiyet tarafından idare edilir hale gelmiş ve Cemiyet ile bağlantısı olmayan kişiler devlet kurumlarına atanamaz olmuştur. Ehil olmayan çok sayıda kişi çok önemli memuriyetlere atanırken, namuslu insanlar görevlerinden atılmış ve binlerce ocak sönmüştür.

Bu süreçte binlerce namuslu ve mazbut kişi, asılsız iddialarla Bekirağa zindanlarına atılmış ve çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bu kapsamda Sinop Mebusu Rıza Nur ile yazar Fuat Şükrü Bey işkencelere maruz kalmıştır. Böylesine bir dönemde Reval Görüşmeleri nedeniyle Balkanlarda, İngiltere ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti aleyhinde politikalar tertip edilmeye çalışılmıştır. Daha önce Roma Sefirliği görevinde iken ehil olmadığı için görevinden azledilen Hakkı Paşa başkanlığındaki hükümet, İtalya'nın Kuzey Afrika'da (Trablus-Bingazi) takip ettiği sömürge politikalarına sessiz kalmıştır. Yazar, Hakkı Paşa'yı adeta İtalya'nın Trablusgarp ve çevresini işgale girişmesine ortam hazırladığını iddia eder ve buna delil olarak da böylesine hassas bir süreçte Trablus'taki askerlerin terhis edilmesini gösterir. Çok zor koşullarda vatanını düşmana karşı korumaya çalışan ve bu uğurda şehit olan askerlerden ibret alınmasını, zira vatan sevgisinin imandan olduğunu vurgulayarak Hakkı Paşa'yı adeta vatana ihanet etmekle itham eder.

İttihat ve Terakki iktidarının üretim ve proje diye bir derdinin olmadığı ima edilerek sadece Avrupa'dan alınan borçlarla günün kurtarılmaya çalışıldığı, alınan borç paraların da amacı dışında kullanıldığı ifade edilir. Talat ve Cavit Beylerin orduya Siyonistlik sokmaya çalıştığı belirtilir. Osmanlılığın şan ve şerefi olan orduya bu düşüncenin sokulmasını deşifre eden Zeki Bey adındaki bir kişinin Siroz çetesi tarafından

katledildiği iddia edilmiştir. Olayın failleri yakalanmasına ve bütün planlar açığa çıkarılmasına rağmen katiller, komite yandaşı yargıçlar tarafından serbest bırakılır. Müslüman ahalinin, "*mukaddes orduya*" Siyonistliğin sirayet ettirilmesine büyük bir tepki gösterdiği ve müsebbiplerine lanet okuduğu dile getirilmiştir. Meclis-i Mebusan'daki muhaliflere tahammül edemeyen Sait Paşa kabinesinin, erken seçim kararı alarak meclisi yenilediği ve baskı ile oluşturulan seçim sonucunda muhalifsiz bir meclis oluşturulduğu dile getirilmiştir. Böylece ülkenin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından istendiği şekilde sorumsuzca yönetildiği vurgulanmıştır.

Bu kapsamda Filizof Rıza Tevfik gibi bir şahsiyetin konferans verdiği için hapsedildiği, matbuatın kapatıldığı, gazetecilerin ekmeksiz kaldığı ve böylece ülkenin istibdadın pençesine düştüğü dile getirilmiştir. Bu ortamda Arnavutluk'ta isyanlar meydana geldiği[28], başarısız İttihatçı hükümetlerin bir biri ardına istifa ettiği, yenilerinin kurulduğu ancak ülke için değişen bir şeyin olmadığı ifade edilmiştir. Bütün bunlardan hareketle 1908-1912 yılları içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milletin kalbine unutulmaz hatıralar nakşettiği ve bu nedenle bu dört yılın ahali için "*tarih-i mâtem*" olduğu dile getirilmiştir. Yazar, bunları sıraladıktan sonra ülkenin içinde bulunduğu durumu vurgulayarak "*millet-i muazzama*" diye hitap ettiği toplumun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dört yılını dikkate alarak seçimlerde milletin hukukunu muhafaza edecek kişileri milletvekili olarak seçmesini önermiştir.

Sonuç

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi imparatorluğun her yerinde sevinçle karşılanmış ve günlerce şenlikler yapılmıştır. Bu nedenle Meşrutiyet'in ilanı pek çok kesimde mucizeli çözümler beklentisi yaratmıştır. Ancak bir süre sonra bu sevinç hayal kırıklığına dönüşmüştür. Zira Meşrutiyet'in ilanında etkin bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin en önemli bir siyasi gücü haline gelmiş ve devlet kadrolarındaki kendi muhaliflerini tasfiye ederek tam bir diktatörlük kurmuştur. Bu süreçte bir taraftan İttihat ve Terakki yöneticilerinin yaşam tarzına ve şeriattan sapma eğilimine tepki gösterilmiştir. Öte yandan ülkeyi idare biçimine muhalif basın tarafından itirazlar yapılmış ve İttihat ve Terakki sert bir dille eleştirilmiştir. Bu şekilde gayrimemnunların sayısı gittikçe artmış ve toplum kutuplaşmıştır. 13 Nisan 1909 (31 Mart)'da Taşkışla'daki IV. Avcı Taburu ayaklanmıştır. Avcı Taburlarının başlattığı bu isyana medrese öğrencileri de destek vermiştir. Bunun üzerine Selanik'te hazırlanan Hareket Ordusu birlikleri, III. Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa komutasında 23 Nisan günü İstanbul'a girmiş ve isyanı batırmıştır. 31 Mart Olayı'nın sadece "*din ve şeriat namına*" yapılmış bir hareket olduğunu düşünmek, gerçeğin büyük bir kısmına yüz çevirmek anlamına gelir. Zira

[28] II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Arnavutların dışlanmasıyla birlikte Arnavutluk'ta gayri memnunlar çoğalmış ve küçük bir azınlığın isteği olan bağımsızlık süreci başlamıştı. Meşrutiyet sürecinde devleti meşgul eden Arnavutlar, hem batılı devletlerin nüfuz alanına girmiş hem de Balkan devletlerini harekete geçirerek aralarında ittifak yapmalarını kolaylaştırmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 33 Yıl:2012/2, s. 299-333.

ayaklanma dini heyecanla genişlemiş olsa bile ana sebepleri itibarıyla sosyal ve siyasi rahatsızlıklara dayanmaktadır.

31 Mart Olayı ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmında olayların irticâi bir hadise olduğu, bir takım dini çevrelerin planlı bir şekilde adım adım ülkeyi kaosa sürüklediği iddia edilmesine rağmen artık bu savların tamamen İttihatçı kadroların propagandası olduğu yapılan çalışmalarla açığa çıkmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, kuruluş dönemi felsefesi ve mücadelesi ile iktidara geldikten sonraki icraatlarının taban tabana zıt olduğu hemen hemen tartışmasız bir vakıadır. Bu anlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin varlığının tamamen Sultan II. Abdülhamit düşmanlığı ve onu hal' etmek üzerine inşa ettiği görülmektedir. Bu arada İttihatçıların yaptığı icraatlar ile kendisini destekleyenleri hayal kırıklığına uğrattığı gibi idare tarzı ile de büyük bir tepki görmüştür. Bu bilgilerden hareketle İttihatçıların "*Hürriyet*" mücadelesi verdiği, Mahmut Şevket Paşa'nın komutasındaki Hareket Ordusu'nun istibadada geri dönüşü engellediği şeklindeki ifadelerin ezber ve beylik laflardan öte bir anlam taşımadığı görülmektedir.

Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908-1912 yılları arasındaki iktidar yıllarının daha iyi anlaşılması için bu risale, içerdiği konular ve yaklaşım biçimi açısından önemli bir kaynaktır. Bu kapsamda 1912'de kaleme alınan bu eser özgün ve iktidara muhalif bir bakış açısına sahiptir. Eserde Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile 31 Mart Olayı gibi tartışması yüz yıldır devam eden sıcak konuların ele alınması bu risaleyi önemli hale getirmektedir. Böylesine mühim bir kaynağın hemen hemen hiç bilinmediği ve kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum büyük bir eksikliktir. Bu risalede zamam zaman abartılı denebilecek yaklaşım tarzı olduğu kabul edilmekle birlikte, ele alınan ve iddia edilen hususların büyük ölçüde dönemin diğer kaynaklarıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Kaynakça

ADA, Turhan, "II. Meşrutiyet'in İlk Evresindeki Politik Etkinlikleriyle Rıza Tevfik", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 2012, Sayı: 82, ss. 151-174.

AHMED, Feroz, "İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri, *1908-1914", 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında Türkler, Ermeniler, Kürtler,* Haz: Ersal Yavi, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2003, s. 81-100.

AKŞİN, Sina, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları, Ankara 1972.

AKŞİN, Sina, **"**Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1974, Sayı: **1** Cilt: 29, s. 125-136.

AKŞİN, Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980.

ALİ CEVAT, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 2014.

ALKAN, Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedid Neşriyat, Ankara 1992.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, Ankara 1986, C.II.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK, Ankara 1991, Cilt: I, Kısım: II.

İMBERT, P., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri -Türkiye'nin Meseleleri*, Havass Yayınları, İstanbul 1981.

İSLAMOĞLU, Mustafa, *İttihad-ı Muhammediye Hareketi*, Denge Yayınları, İstanbul 1997.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1999, C.IX.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXX / 1, 2015, ss. 149-180.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, *Üç Beyinsiz Kafa*, Risale Yayınları, İstanbul 1994.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1967, C.XII.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, I.

TÜRKMEN, Zekeriya "Mahmud Şevket Paşa", DİA, Ankara 2003, XXVII, 384-386.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Emel Yayınları, Ankara 1977.

ZEYREK, Suat, "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 33 Yıl:2012/2, s. 299-333.